

Ali ERGUR

Akademisyen
Marmara Üniversitesi Kamu
Yönetimi Mezunu
MÜ Siyaset ve Sosyal Bilimler
Yüksek Lisans ve ODTÜ
Sosyoloji Doktora yaptı.
Halen Galatasaray Üniversitesi
Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi
İletişim- teknoloji- müzik
sosyolojisi konularında bilimsel
makale, kitap, kitap editörlüğü ve
çeşitli denemeler yazdı.
Eserlerinden Bazıları: Portedeki
Hayalet, Müzikli Aklın Defteri,
Ses İle Yankı Arasında.

aergur@yahoo.com

Yeni Bir Toplumsallığa Doğru Teknoloji, Yapay Zekâ ve İnsan-Sonrasılık

G ünümüzün finans kapitalizmi ortamı, sürekli daha hızlı enformasyon alış-verişi gerektirmekte, üstelik bunu küresel ölçekte karmaşık bir ağ içinde yürütmektedir. Temel üretim aracının enformasyon olduğu bir düzende, hızı ve yayılımı sağlayan en vazgeçilmez unsur kuşkusuz iletişim ve enformasyon işleme teknolojisidir. Enformasyon toplumu, bu nedenle teknolojinin gitgide merkeze yerleştiği, hatta bir *hakikat rejimi bileşeni*ne dönüştüğü bir etkileşim ortamı oluşturur. Teknoloji, yalnızca bir araç değil, bir var olma biçimi, toplumsallaşmanın birincil koşulu hâline gelmektedir. Bu bağlamda teknoloji, bir çeşit özerkliğe sahip toplumsal yapı unsuru karakteri kazanmıştır. Teknolojinin toplum hayatının merkezine yerleşmesi, onu meşrulaştırıcı bir ideolojiyi yeniden üretir. Bu ideoloji, Habermas'ın deyişiyle "camsı" bir karaktere sahiptir; her yerde mevcut ancak görünmezdir (1). Teknolojinin ideolojik boyutu, toplum hayatındaki

sürekli varlığıyla altı temel önermeyi dayatır: 1) Teknoloji en iyi tekniklerdir; 2) teknoloji teknik nesnelerin kendisidir; 3) teknoloji değer-yüksüzdür; 4) teknoloji işlevlerden ibarettir; 5) teknoloji hayatın merkezindedir; 6) teknolojinin rasyonelliği insanın kusurluluğuna tercih edilmelidir (2). Bu önermeler, teknolojiyi ideolojik mahiyetinden sıyrırken, onu vazgeçilmez bir toplumsallaşma aracı olarak kavramsallaştırır. Özellikle son önerme, teknoloji ve insanı karşıt güçler olarak tanımlamaktadır. *Tekno-fetişizm* kavramı, işte bu bağlamda anlam kazanır.

Teknolojinin gelişimi, 1) hızlanma, 2) bireyselleşme, 3) minyatürleşme ve 4) özerkleşme yönünde bir doğrultuda gerçekleşmektedir. Özellikle özerkleşme aşaması, otomasyon ve türevi işlevlerin yaygınlık kazanmasına neden olmaktadır. Teknolojinin ideolojik bağlamı, bu dönüşümü salt teknik ve doğal bir ilerlemenin sonucu olarak sunmaktadır. Ayrıca bu salt teknik yaklaşım, kapitalizmin emek mâliyetlerini en aza indirmeyi, kârlılığını en yüksek düzeye çekmeyi hedefleyen eylem mantığını genişletmeye önemli ölçüde destek olmaktadır; zira

daha hızlı, daha etkili, daha yaygın otomasyon, her alandaki emeğin değerini düşürür. Ayrıca emekçiyi kolay atılabilir bir çeşit *sarf malzemesine* dönüştürür. Kuşkusuz her teknolojik dönüşüm döneminde, bazı işkollarının tasfiye olacağı, yaygın bir işsizlik ortaya çıkacağı yönünde bir korku yaşanmıştır. Ancak günümüzde tanık olduğumuz köklü ve hızlı dönüşüm, öncekilerden farklı olarak, otomasyon ya da özerk sistemlerin kontrol edilemez şekilde gelişmesi yönünde gerçekleşmektedir. Bu sürecin teknik boyutunu sınaî üretim ve onun kârlılık koşulları oluşturursa, ideolojik boyutunu insanın kusurlu doğasının aşılması gerektiği ön kabulü kurar. Bu kapsamda, özellikle son birkaç yıldır hızla gelişen ve gündelik hayattaki kullanımlara yayılan *yapay zekâ* teknolojisinin yalnızca teknik bir kapasite artırımı meselesi olmadığı, tekno-fetışist bir ideolojik bağlamın ürünü olarak tezahür ettiği vurgulanmalıdır.

Özerk ya da öğrenen sistemler, meşruiyetlerini insanın kusurlu bir varlık olduğu iddiasına dayandırmaktadır. Böylece insanın kusurluluğunu aşmak için teknolojinin rasyonelliğini tercih etmek, hem kapitalist kârlılığa uygun bir ideoloji hâlini almakta hem yaygın bir kamusal kabule dönüşmektedir. Makinenin mükemmel çalıştığı önkabulü kuramsal olarak doğrudur; ancak uygulamada aksi durumların ortaya çıkması her zaman gözlemlenir. Diğer bir deyişle, makine arızayla mâlûldür. Teknolojik mükemmeliyet iddiası, teknolojinin bu sapma payını gitgide küçülen bir *riske* dönüştürür; ancak hiçbir zaman onu yok edemez.

Yapay zekâ ve türevi özerk sistemler, teknolojinin zaten mevcut olan toplumsal meşruiyetine yeni bir boyut getirmiştir. Her türlü yeniliği mutlaka edinmenin doğal bir düşünme ve eylem kipi olduğu teknik-merkezli bir toplumsal bağlamda, yapay zekâ uygulamalarının kamuya açılması büyük bir coşku ve heyecanla karşılandı. Herhangi bir insan eylemini yapay zekâyâ yaptırmanın kendisinin bir *arzu nesnesine* dönüşmekte olduğunu iddia edebiliriz. Burada söz konusu iş ya da eylemin yapay zekâ tarafından gerçekleştirilmesinin ne denli işlev-

sel olduğu, gerekli olup olmadığı artık sorgulanmamakta, insanın temel davranış mantığı tekno-fetışist bir karaktere bürünmektedir. Böylece teknik nesnenin gördüğü iş, toplumsal alanda, insan hayatında kapladığı yer değil, bi-zatihi kendi varlığı önem kazanmaktadır.

İnsanın zihin ve beden kapasiteleri ancak pratikle edinilir ve geliştirilir. Bu edinimler doğumla gelen ya da bir kez elde edilip hiç değişmeden kalan bir töz olarak düşünülmemelidir. Öyleyse insanın zihinsel ve bedensel edinimlerinin korunması ve geliştirilmesi yalnızca pratik sürdüğü sürece mümkün olur. Diğer bir deyişle, insanın edinimleri *eylem içinde* tanımlanabilir; onu ahlâkî bir varlık olarak niteleyen temel özellik de budur. Sonuç olarak, insanın meslekî ya da meslek-dışı tüm etkinliklerinin büyük ölçüde (kimi durumlarda ve olasılıkla yakın gelecekte tamamen) yapay zekâ ve türevleri tarafından üstlenilmesi, yalnızca bir beceri yitimi meselesi değildir; daha derinde, insanın ahlâkî varlık olma özelliğini ona kazandıran *eylem içinde var olma* ayrıcalığını ondan devralmak anlamına gelir. Bu sürecin sonunda yapay zekânın *ahlâkî bir aktör* hâline gelip gelemeyeceği tartışmamızın dışında bir sorudur; ancak başlı başına felsefî bir düşünümün konusu olmalıdır.

Yapay zekânın insan edinimlerini devralmasının yol açtığı ikiliğin diğer vechesi, insanın kendini bir çeşit efendi-köle ilişkisi içinde tanımlarken (*süflî* işlerle uğraşmamak, tasarruf edinilen zamanda tüketim ve eğlence etkinliklerine kendini vermek, yapay zekânın her işi yerine getiren *bir çeşit köle* gibi tasavvur edilmesi, vb.), diyalektik bir şekilde, insanî edinimlerini yitirip sürekli kendini mükemmelleşme yolunda inşa edebilen yapay zekânın bağılı hâline gelmesinde teşhis edilebilir. İnsan, kendi zihinsel kapasitelerini tedricen yapay zekâyâ devrederek görece bir azalmaya (daha az muktedir, daha az becerikli, daha az zeki, daha az ahlâkî) doğru evrilirken, var oluş mantığı (diğer sabit yapı ve işlevli teknik nesnelere farklı olarak) sürekli olarak yeni beceriler edinmek ve bunları *birikimsel* eylem biçimine dönüştürmek

olan yapay zekâ (öğrenen sistemler), gitgide daha gelişkin ve özerk konuma gelmeye doğru yönelmektedir. Yapay zekânın kapasiteleri konusundaki endişelere yanıt olarak, birbirlerinin zıt konumda da olsalar, teknoseptik ve teknofil aktörler, onun ya hiçbir zaman insan zekâsıyla boy ölçüşemeyecek düzeyde kalacağını ya (diğer teknik nesnelere gibi) yalnızca bir *yardımcı, kolaylaştırıcı* araç olarak kalacağını ısrarla vurgulamaktadırlar. Birinci sav, fazla insan-merkezli bir arzuyu ifade ederken, ikincisi, örtük de olsa, insanın vazgeçilebilir olduğu, hatta teknolojiyle bütünleştiği takdirde daha mutlu ve müreffeh bir geleceğe doğru yol alacağı yönündeki ütopyik bir tasavvuru meşrulaştırır. Nitekim, *insan-sonrasılık* tartışmaları, insanın hem zihinsel hem bedensel olarak aşılması gereken bir varlık olduğu, teknolojinin bu anlamda özgülleştirici bir etki yaptığı iddiasını coşkuyla savunan ideolojik konumu pekiştirmektedir. Liberalizmin tek kostümü kapitalizm değildir; geniş ve çeşitli bir gardroba sahiptir.

Yapay zekâ tartışmaları içinde teknofiller, insanın kusurluluğunun, mutlaka aşılması gereken bir zaaf, teknoseptikler ise göz ardı edilebilir bir marjinalite olduğu kanısını taşır. Oysa insanı tanımlayan, insanî eylemin ve onun oluşturduğu ahlâkın temelinde bizatihi insan aklının kusurlu olması yatar. Nitekim, daha şimdiden

robotlar, özerk taşıtlar, yapay zekâ ya da dronların yol açtığı zararların (yalan, intihal, yıkım, ölüme sebebiyet verme, kasten öldürme, vb.) ahlâkî ve hukukî sorumluluğunun mahiyeti içinden çıkılmaz bir tartışmayı tetiklemiştir (3). İnsan, özellikle sanat aracılığıyla ölümlülüğe meydan okur; mükemmel sanatı (kusursuz bir senfoni icrası, renkleri fevkalâde uyumlu bir tablo, vb. gibi) yapmak teknik olarak mümkün olabilir. Ancak bu sanatın, kendini işaret etmek ve tüketimi amaçlamaktan başka bir var oluş yönelimi olamaz. İşte bu aşamada, yapay zekâ ve türevlerini ne gerici bir tepkiyle külliyen reddetmek ne ona bir kurtarıcı ruhanilik atfetmek doğru olacaktır. Teknoloji evrim içinde ve kültürün bileşeni olarak gelişmeye kuşkusuz devam edecektir. Ancak teknolojiyi kendisi için ve onu tekno-fetişist bir güdüyle tüketerek değil, insanın, bir *emek öznesi* olduğunu hatırlatarak tasavvur etmek zorundayız. İnsan, emeği cinsinden ve üretimi ölçüsünce vardır.

Kaynaklar

1. Jürgen Habermas (1997). "İdeoloji" Olarak Teknik ve Bilim, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s.59.
2. Ali Ergur (2020). "Ustalık ve Teknoloji Eklemlenmesi: Beceri, Deneyim, Kesinlik", Journal of Economy Culture and Society, Özel sayı 1, s. 99 [95-115].
3. Grégoire Chamayou (2015). A Theory of the Drone, New York, Londra: The New Press, s. 86.